

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันเกือบทุกประเทศในโลกได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Super-aged society) อย่างเต็มตัว อันเนื่องมาจากอัตราการเกิดของแต่ละประเทศลดต่ำลงในขณะที่ประชากรในประเทศมีอายุที่ยืนยาวขึ้น โดยในปี ค.ศ. 2013 พบว่ามีประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปสูงถึง 841 ล้านคนทั่วโลกซึ่งเพิ่มขึ้นถึงสี่เท่าจากปี ค.ศ. 1950 และมีแนวโน้มว่าจำนวนผู้สูงอายุในโลกจะเพิ่มขึ้นอีกสามเท่าในปี ค.ศ. 2050 (United Nation, 2013) สอดคล้องกับจำนวนประชากรสูงวัยของประเทศไทยที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยในปี พ.ศ. 2559 พบสัดส่วนผู้สูงวัยอายุ 60 ปีขึ้นไป สูงถึงร้อยละ 15.07 (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2559) นอกจากนี้สัดส่วนประชากรสูงวัยของประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 25 ในปี พ.ศ. 2578 (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2549) ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงเมื่อเทียบกับสัดส่วนของผู้สูงอายุในประเทศที่พัฒนาแล้วที่มีสัดส่วนอยู่ที่ร้อยละ 22.5 (United Nation, 2013) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้วอย่างแท้จริง

สถิติแรงงานประเทศไทยในปี พ.ศ. 2560 พบว่า มีผู้สูงอายุที่ยังอยู่ในระบบการทำงานอยู่ 4.06 ล้านคน จากจำนวนประชากรผู้สูงอายุทั้งหมด 11.35 ล้านคน โดย 3.5 ล้านคน เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นแรงงานนอกระบบ คิดเป็นร้อยละ 88.3 ของผู้สูงอายุที่ยังอยู่ในระบบการทำงานอยู่ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560) นอกจากนี้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ประเทศไทยเริ่มมีแนวนโยบายการพัฒนาเชิงระบบในการทำงานด้านผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นเพื่อตอบสนองต่ออัตราการเพิ่มขึ้นของการสูงวัยของประเทศ หนึ่งในนโยบายนั้นได้มีการวางแผนและนโยบายที่จะนำไปสู่สังคมสูงวัยในอนาคตเพื่อความมั่นคงด้านรายได้ของผู้สูงอายุ และการเลื่อนการเกษียณอายุออกไป เพื่อเหนี่ยวนำให้ผู้สูงอายุยังคงมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานและช่วยสนับสนุนทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศเมื่อประเทศเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้สูงอายุมีทั้งประสบการณ์และทักษะในงานเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุที่ยังคงต้องทำงานในวัยที่พัฒนาการด้านร่างกายของผู้สูงอายุนั้นเข้าสู่วัยเสื่อมถอยแล้วนั้นอาจจะก่อให้เกิดปัญหาทางด้านสุขภาพกายและจิตใจจากการประกอบอาชีพได้สูงกว่าคนวัยทำงาน เนื่องจากความสามารถทางด้านร่างกายเสื่อมถอยลง กระบวนการคิดการตัดสินใจช้าลง แรงจูงใจใน

การทำงานน้อยลง (Crawford, Graveling, Cowie, & Dixon, 2010) และผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักมีโรคประจำตัวที่เป็นโรคเรื้อรังมากกว่า 1 โรค เช่น โรคความดัน เบาหวาน โรคข้ออักเสบหรือเสื่อม จากการสำรวจอนามัยและสวัสดิการ พ.ศ. 2556 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าภาคเหนือเป็นภาคที่พบว่ากลุ่มผู้สูงอายุมีสัดส่วนของผู้ที่มีโรคเรื้อรังหรือโรคประจำตัวสูงเป็นอันดับที่ 2 รองจากภาคกลาง พบว่าผู้สูงอายุที่มีโรคเรื้อรังหรือโรคประจำตัวนั้น ร้อยละ 57.6 เป็นโรคหัวใจและหลอดเลือด รองลงมาคือ โรคเบาหวาน (ร้อยละ 14.8) โรคระบบกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น กระดูกและข้อ (ร้อยละ 13.5) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557) ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผลต่อเนื่องมาจากปัญหาด้านสุขภาพที่ไม่ได้รับการเตรียมตัว ธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุซึ่งมีลักษณะโดยรวมเหมือนกันในทุกคน ทุกเชื้อชาติ ศาสนา เพียงแต่ระยะเวลา ความช้าหรือเร็วของการเข้าสู่ความชราจะแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นปัจจัยเสี่ยงหากยังคงต้องทำงานอยู่

สถานการณ์ผู้สูงอายุในอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีสัดส่วนผู้สูงอายุร้อยละ 17.34 ของประชากรทั้งหมดและเป็นผู้สูงอายุที่ยังต้องประกอบอาชีพเพื่อหารายได้สำหรับการดำรงชีวิตของตนเองและการช่วยเหลือครอบครัว โดยบ้านซ้อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนานั้นมีจำนวนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุสูงที่สุดคือ 2,109 ครัวเรือน (ศิริรัตน์ ปานอุทัย & โปธิบาล, 2552) การประกอบอาชีพของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร การรวมกลุ่มทำดอกไม้ประดิษฐ์ (ดอกไม้จันทน์) กลุ่มการจักสาน กลุ่มทำโรงศพ และกลุ่มโคม ในส่วนของปัญหาทางด้านสุขภาพพบว่าภาวะเสี่ยงต่อสุขภาพและการเจ็บป่วยโดยเฉพาะการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังหรือโรคไม่ติดต่อเช่นโรคความดันโลหิตสูงเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือปัญหาการบาดเจ็บของระบบโครงร่างกระดูกและกล้ามเนื้อที่เป็นสาเหตุหลักให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามาใช้บริการในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพสูงสุด (เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา, 2558) จึงควรมีการศึกษาข้อจำกัดทางด้านร่างกายและจิตใจเพื่อเตรียมความพร้อมของแรงงานผู้สูงอายุทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ นอกจากนี้การประเมินปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมในการทำงานที่ปลอดภัยเพื่อป้องกันปัญหาทางด้านสุขภาพของแรงงานผู้สูงอายุยังมีการศึกษาที่ไม่ครอบคลุมนัก

จากข้อมูลข้างต้นการชี้ให้ทุกภาคส่วนของสังคมตระหนักถึงความสำคัญของการส่งเสริม และป้องกันอันตรายที่อาจเกิดหากในอนาคตจำเป็นต้องมีการใช้แรงงานผู้สูงอายุซึ่งเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคมที่เริ่มเสื่อมลงไปตามอายุ โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจส่งผลต่อการเกิดอันตรายจากการปฏิบัติงานเกินกำลังหรือจากการ

สัมผัสสิ่งแวดล้อมในการทำงานที่ไม่เหมาะสม อันจะก่อให้เกิดการเจ็บป่วยของผู้สูงอายุ หรือเป็นปัจจัยเสริมให้โรคประจำตัวที่มีอยู่นั้นมีความรุนแรงมากขึ้น หากไม่มีวิธีป้องกันหรือการวางมาตรการหรือแนวปฏิบัติในการจัดการภาวะสุขภาพที่เหมาะสมก็จะส่งผลต่อสุขภาพของผู้สูงอายุ ครอบครัวและสังคม จากเหตุผลข้างต้นจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งในการแสวงหาแนวทางการปรับปรุงสภาพการทำงานเพื่อสร้างเสริมสุขภาพของแรงงานนอกระบบกลุ่มผู้สูงอายุที่สอดคล้องกับความต้องการและวิถีการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งจะนำไปสู่การลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพและแนวทางการปรับปรุงสภาพการทำงานเพื่อสร้างเสริมสุขภาพของครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อประเมินความสามารถในการทำงานของแรงงานผู้สูงอายุกลุ่มแรงงานนอกระบบเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อประเมินความเสี่ยงสิ่งแวดล้อมในการทำงานของแรงงานผู้สูงอายุกลุ่มแรงงานนอกระบบ เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อเปรียบเทียบผลการปรับปรุงสภาพการทำงานในแรงงานผู้สูงอายุกลุ่มแรงงานนอกระบบ เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย

1. ระดับปฏิบัติการ สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานจังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อม สำนักงานควบคุมโรค เขต 10 เชียงใหม่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่แตง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลช่อแลและบ้านปง เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาและองค์การบริหารส่วนตำบลอินทขิล อำเภอแม่แตง ได้กิจกรรมเพื่อนำไปใช้เพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักในการสร้างเสริมสุขภาพแรงงานผู้สูงอายุ และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในการทำงานให้แก่แรงงานนอกระบบกลุ่มผู้สูงอายุ
2. ระดับชุมชน ประชาชนในชุมชนทราบความเสี่ยงในการทำงานของแรงงานนอกระบบกลุ่มผู้สูงอายุสุขภาพผู้สูงอายุ อันจะนำไปสู่การปรับปรุงสภาพแวดล้อมในการทำงานตัวเอง และพัฒนาแนวทางเพื่อหาแนวทางการดูแลและพัฒนาสุขภาพของแรงงานนอกระบบกลุ่มผู้สูงอายุ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสม

3. ด้านวิชาการ สร้างเครือข่ายด้านวิชาการ จัดทำคู่มือเพื่อการปรับปรุงสภาพการทำงานที่เหมาะสมกับบริบทของแรงงานนอกระบบกลุ่มผู้สูงอายุและผลการศึกษาได้รับการเผยแพร่ในวารสารระดับชาติหรือนานาชาติ

ขอบเขตของโครงการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาดังนี้เป็นการศึกษาวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสามารถในการทำงาน (Work ability index: WAI) และการเปรียบเทียบผลการปรับปรุงสภาพการทำงานในแรงงานผู้สูงอายุ รวมทั้งการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการประเมินความเสี่ยงของสิ่งแวดล้อมในการทำงานโดยอาศัยเทคนิคการสำรวจความปลอดภัยในการทำงานสำหรับผู้ทำงานที่บ้าน (Work Improvement for Safe Home: WISH) โดยการสังเกตสิ่งแวดล้อมในการทำงานและการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในการวิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงในการทำงาน และทำการปรับปรุงสภาพในการทำงานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Action Research: PAR)

2. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาดังนี้ เป็นกลุ่มแรงงานนอกระบบผู้สูงอายุที่มีอายุ 45 ปีขึ้นไป ตามนิยามศัพท์แรงงานผู้สูงอายุขององค์การอนามัยโลก (WHO, 1993) ในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

3. ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาดำเนินการศึกษาดังนี้ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 – เดือนกันยายน พ.ศ. 2561

นิยามศัพท์เฉพาะ

แรงงานผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ทำงานที่มีอายุตั้งแต่ 45 ปีขึ้นไปตามนิยามศัพท์แรงงานผู้สูงอายุขององค์การอนามัยโลก (WHO, 1993) ที่อยู่ในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นวัยที่อยู่ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทางกายและจิตใจเริ่มเข้าสู่วัยชรา แต่ยังสามารถทำงานและรับผิดชอบหน้าที่ได้ และยังสามารถประกอบอาชีพได้ (กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2543)

แรงงานนอกระบบ หมายถึง ผู้มีงานทำ มีรายได้ที่ได้รับความคุ้มครองแตกต่างไปจากพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ คุ้มครองแรงงาน (ฉบับที่ 2 และ 3) พ.ศ. 2551 ได้แก่ 1) กลุ่มที่ทำงานรับจ้าง เช่น ผู้รับงานไปทำที่บ้าน รับจ้างตามฤดูกาล คนรับใช้/คนทำงานบ้าน ฯลฯ และ 2) กลุ่มงานประกอบอาชีพอิสระ เช่น คนขับรถรับจ้าง เกษตรกร ฯลฯ ที่รวมกลุ่มกันประกอบอาชีพในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

การสำรวจการปรับปรุงสภาพการทำงานสำหรับผู้ทำงานที่บ้าน (Work Improvement For Safe Home, WISH) หมายถึง เครื่องมือจัดการด้าน อาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานผู้ทำงานที่บ้านสำหรับค้นหาปัจจัยเสี่ยงต่อสุขภาพ จากกระบวนการทำงาน สภาพการทำงาน และสิ่งแวดล้อมในการทำงาน แล้ววางแผนการปรับปรุงสภาพการทำงาน และลงมือแก้ไข ปรับปรุงด้วยตนเอง ซึ่งประกอบไปด้วยตัวชี้วัด 5 ด้าน คือ 1) การจัดเก็บและขนย้ายวัสดุสิ่งของ 2) ความปลอดภัยในการทำงานกับเครื่องจักร 3) สถานีงาน 4) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ 5)สวัสดิการสังคมและการจัดการภายในองค์กร

สภาพแวดล้อมในการทำงาน หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต หรือที่สามารถจับต้องได้และไม่สามารถจับต้องได้ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและที่เป็นนามธรรม สภาพปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้เกิดภาวะกดดัน ซึ่งมีผลต่อผู้ปฏิบัติงานในขณะที่ทำงานปัจจัย สิ่งแวดล้อมการทำงานที่ล้อมรอบตัวผู้ปฏิบัติงานมีองค์ประกอบ 4 ประการ

สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัวผู้ปฏิบัติงานในขณะที่ทำงาน ได้แก่ เสียงดัง ความร้อน ความสั่นสะเทือน แสงสว่าง ความกดดันบรรยากาศ ตลอดจนเครื่องมือ เครื่องจักร อุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งบริเวณสถานที่ทำงาน

สิ่งแวดล้อมทางเคมี (Chemical Environment) สิ่งแวดล้อมที่ผู้ปฏิบัติงานต้องเกี่ยวข้องกับ สารเคมีที่ใช้ สารเคมีที่เป็นผลผลิต สารเคมีที่เป็นของเสียต้องกำจัด เช่น สังกะสี แมงกานีส สารตะกั่ว สารปรอท สารเคมีนั้นอาจอยู่ในรูปของก๊าซ ไอ ฝุ่น ละออง ครัน หรืออยู่ในรูปของเหลว เช่น ตัวทำละลาย กรด ต่าง เป็น

สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (Biological Environment) ประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต ได้แก่ แบคทีเรีย เชื้อรา ไวรัส พยาธิ และ สัตว์อื่นๆ เช่น งู ตะขาบ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ ฝุ่นฝ้าย ฝุ่นข้าว ฝุ่นเมล็ดพืชต่าง ๆ

สิ่งแวดล้อมทางเออร์โกโนมิกส์ (Ergonomics) สิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อภาวะที่เกี่ยวกับจิตวิทยาสังคม และเศรษฐกิจในการทำงาน ได้แก่ สภาพวะในการทำงานที่ถูกเร่งรัดหรือบีบบังคับให้ต้องทำงาน โดยไม่คำนึงถึงสภาพความเป็นอยู่ หรือมอบหมายให้ทำงานมากเกินไป

หรือทำงานซ้ำซาก จนเกิดความเบื่อหน่าย การทำงานล่วงเวลา การทำงานกับเพื่อนร่วมงานที่
แปลกหน้า สิ่งเหล่านี้ อาจเป็นสาเหตุให้เกิดความกดดันทางจิตใจ ซึ่งเป็นผลเสียต่อการ
ปฏิบัติงาน

ความสามารถในการทำงาน (Work ability) หมายถึง ความพร้อมของผู้ปฏิบัติงาน
ในการทำงาน ขณะปัจจุบัน และอนาคตอันใกล้ ความสามารถในการทำงานประเมินได้จาก
ดัชนีชี้วัดความสามารถในการทำงาน (Work Ability Index: WAI) เพื่อประเมินสภาวะสุขภาพ
ของผู้ปฏิบัติงานว่ามีความสามารถ ในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับใด ซึ่งครอบคลุมประเด็นต่าง
ๆ 7 ด้าน ได้แก่ 1) ความสามารถในการทำงานปัจจุบันเมื่อเทียบกับความสามารถสูงสุดในการ
ทำงานที่ผ่านมา 2) ความสามารถในการทำงานเมื่อคำนึงถึงลักษณะงาน 3) จำนวนโรคที่ได้รับ
การวินิจฉัยจากแพทย์ 4) ดัชนีความสามารถที่ลดลงเมื่อเจ็บป่วยด้วยโรค 5) จำนวนวันการลา
ป่วยในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา 6) การประเมินตนเอง โดยคาดการณ์ไปอีก 2 ปีข้างหน้า และ 7)
ภาวะสุขภาพจิต (การดำเนินชีวิตทั่วไป ทั้งระหว่างการทำงานและใช้เวลารว่าง)

